

PHILIPPE DUPONT

**MÉMOIRE POUR SERVIR À L'HISTOIRE DE LA VIE ET DES ACTIONS
DE JEAN III SOBIESKI***(Szerk. Philippe Roy és Daniel Tollet, Lavauzelle, Panazol, 2016. 556 o. ISBN 978-2-7025-1640-9)*

Annak ellenére, hogy a Dupont név az egyik leggyakoribb francia családnévnek számít, a kora újkori közép-európai történelem iránt érdeklődő francia történészek számára mégis ismerősen cseng Philippe Dupont XVII. századi hadmérnök neve. Ennek oka elsősorban az általa írt III. Sobieski János lengyel király életére vonatkozó visszaemlékezésre nyúlik vissza, melynek immár második kiadását vehetik kézben a korszak és a téma iránt érdeklődő olvasók.

Mielőtt elmélyednénk a nemrég megjelent kötetben, érdemes közelebbről is megismerkednünk a szerzővel, Philippe Dupont-nal. Dupont nem sokkal 1650 előtt született Franciaországban. 1671-ben érkezett Lengyelországba, ahol hosszú ideig szolgált hadmérnökként Sobieski János hetman, később király seregében. Először részt vett Sobieski 1673-tól 1676-ig tartó hadjárataiban, majd jelen volt Bécs második ostromának felmentésénél, ahonnan személyesen vitte a győzelem hírért Marie Casimire Louise de la Grange d'Arquien lengyel királynőnek. Ezt követően részt vett a párkányi csatában, majd néhány további ütközetbe is elkísérte a királyt. 1685-ben elnyerte a lengyel indigenátust. 1687-ben tárgyalásokat folytatott Kamenec-Podolskiban a helyi török pasával, aki a tapasztalt hadmérnököt nem engedte ki a várból, ahonnan Dupont csak 1688-ban szabadult. Később még több fontos diplomáciai küldetést hajtott végre, és Vauban marsallal együtt tevékenykedett Philippsbourg 1688-as ostrománál. Ezt követően elindult, hogy visszatérjen Lengyelországba, de Prágában kémkedésért letartóztatták. III. Sobieski János halála után visszatért Franciaországba, ahol az özvegy királyné szolgálatában tevékenykedett. Itt ismerkedett meg a François Paulin Daleyrac nevű szerző által írt *Anecdotes de Pologne* című munkával, amely igyekezett Sobieski János király emlékét beárnyékolni. Az egyébként sikeres mű elfogultsága és hibái miatt Dupont elhatározta, hogy egy hitelesebb visszaemlékezést hagy hátra, amelyben szemtanúként meséli el a királyról őrzött emlékeit. Röviden, így született meg a *Mémoires pour servir à l'histoire de la vie et des actions de Jean III Sobieski* című kéziratgyűjtemény. A mű Sobieski hősiességének állít emléket és a lengyel királyt, mint a kereszténység hőst, valamint Bécs és Európa megmentőjét mutatja be. Dupont életének utolsó szakaszáról, valamint a kézirat keletkezésének pontosabb idejéről keveset tudunk. A kézirat tanúsága (73. o.) szerint még 1733-ban is élt és dolgozott a művén.

A kézirat és annak első kiadásának története is igen tanulságos. Az eredetinek mondott kézirat jelenleg az aix-en-provence-i Méjanes Könyvtár kéziratárában található (*Mémoires de Philippe Dupont*, ms 1111–1112.). Először Gabriel François Coyer apát (1707–1782) fedezte fel és használta a művet *Histoire de Jean III Sobieski* (Amsterdam, 1762. 2. k.) című munkájához. Coyer művében fokozta Sobieski kultuszát és egy valóságos felvilágosult abszolút monarcha képét alkotta meg róla. Lengyelország első felosztását követően a kötet igen népszerű olvasmány lett, és Jaucourt lovag is gyakran használta az *Enciklopédiában* írt lengyel vonatkozású szócikkeihez. A kézirat jelentőségét a lengyel történészek is hamarosan felismerték. A híres poznani mecénás könyv- és kéziratgyűjtő,

Edward Raczyński (1786–1845) érdeklődését is felkeltette az aix-en-provence-i könyvtárban található kézirat, amelyet 1838-ban két lengyel emigráns segítségével lemásoltatott könyvtára számára. A másolat alapján készült el a mű első kiadása, amely Varsóban jelent meg 1885-ben. Az e kiadásból fennmaradt kötetek – papíryanaguk gyenge minősége miatt – mára szinte olvashatatlaná váltak. A fontos forrás újbóli javított közreadását elsősorban XIX. századi kiadás ritkasága és veszélyeztetett állapota mellett a benne található pontatlanságok indokolták. A kötet szerkesztői – a lengyel történelmet kiválóan ismerő Daniel Tolle és a kora újkori közép-európai hadtörténet témakörében rendszeresen publikáló Philippe Roy – alapos bevezető tanulmányban világítottak rá a szerző és a kötet kézirat összetett problémáira. A számos részletes jegyzettel ellátott tanulmány gazdag lengyel, francia szakirodalomra támaszkodik, és elvétele magyar történészek munkái is megjelennek benne. A kötet nagy részét maga a forrás alkotja. Ez több különálló részből áll. A szerző bevezetője után részletes összefoglalót nyújt Sobieski János hadjáratairól, amely egyben a király hősiességét magasztaló szöveget előkészítő kronológiai vezérfonálynak is tekinthető. Ezt követi a három részre tagolt mű.

A kötet első részének olvasása során a hadjáratok történetének részletesebb összefoglalóját kapjuk, amelyben a szerző igyekszik bemutatni, mely tehetségei, tulajdonságai és erényei alapján válhatott Sobieski alkalmassá a lengyel királyi címre és feltárja a svédekkel, törökökkel és tatárokkal való küzdelmeinek dicsőséges történetét. Miután II. János Kázmér király mellett harcolva kitüntette magát az 1656-os varsói csatában, a király előléptette Sobieskit a korona nagy zászlóvivőjének, és kezdetét vette sikerekben gazdag hadvezéri pályafutása. A növekvő podóliai oszmán terjeszkedés időszakában a török- és tatárellenes küzdelmek legeredményesebb hadvezérévé és igen népszerű nemzeti hőssé vált. 1667-ben a podhajcei csatában vereséget mért a lengyel területeket pusztító kozákok és tatárok seregeire. Itt jegyezném meg, hogy Dupont e kelet-európai könnyűlovas népek harcmodorára való feljegyzései – főleg a függelékben található tatárokról szóló beszámoló – igen gazdag forrásanyagot nyújtanak a téma iránt érdeklődő kutatók számára. A szöveg természetesen nagy jelentőséget tulajdonít a nagy hetmanként tevékenykedő Sobieski törökellenes hadjáratainak, amelyek a szövegben tehetetlennek és ellenszenvesnek bemutatott Wiśniowiecki Mihály lengyel király (1640–1673) személyére is árnyékot vetettek. A király halála után a szöveg sommásan írja le a királyválasztás történetét, ahol Sobieski az özvegy királyné és a litván rendek támogatását élvező Lotaringiai Károllyal szemben került ki győztesként. A királlyá választását követő évek történetéből elsősorban a törökellenes hadjáratokat emelte ki a szerző, aláhúзва ezzel Sobieski keresztény hősi erényeit.

A második részben – melynek témája Bécs második ostromának felmentése és a lengyel segélyhadak magyarországi küzdelmei – az előző lineáris elbeszéléshez képest más módon járt el Philippe Dupont. Ebben történetírói szerepéből visszavonulva inkább a rendelkezésére álló forrásokat szövegeztet meg. A módszertani váltás oka, hogy az elfogultság látszatát eloszlatva a forrásokat megszövegeztetve igyekezzen cáfolni a Daleyrac által írt *Anecdotes de Pologne* című munkában megfogalmazott állításokat. Ennek megfelelően beszámol a lengyel király vezette 1683-as hadjárat előkészítésének diplomáciai mozzanatairól és a bécsi ostromot megelőző hadműveletekről. Érdekes magyar vonatkozású adalék, hogy Dupont egy megjegyzésében (191–192. o.) Thököly Imre mozgalmát jogos és a „haza törvényei védelmében” indított küzdelemnek tartja. Daleyrac állításával ellentétben

– aki szerint az ostromlott bécsiek nem tudtak kommunikálni a felmentő seregekkel – számos levelet ad közre latin eredetiben és francia fordításban, amelyek ennek ellenkezőjét bizonyítják. A publikált dokumentumok jelentős részét a Lotaringiai Károly fővezér és a bécsi védők parancsnokai (Stahremberg, Capliers) által Sobieskinek küldött levelek és mellékelt iratok alkotják. A kötet szerkesztői szerint a kéziratokat Dupont nagy valószínűséggel a jelenlegi bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv anyagában található Lothringisches Hausarchivból merítették, amelyet a XVIII. század elején még Nancy-ban őriztek. E sorok szerzője a dokumentumok tanulmányozása után inkább arra a következtetésre jutott, hogy valószínűbb, hogy e források eredetijét másolhatta le Lengyelországban. Mindenesetre a források igen értékes adalékul szolgálhatnak az 1683-as bécsi és magyarországi események megértéséhez. A kahlenbergi csata egy korabeli francia hadmérnök általi leírása a kötet egyik legizgalmasabb része.

Az utolsó szövegrészben a török elleni háború folytatásáról esik szó. 1684-től a lengyel király a Szent Liga tagjaként küzdött tovább a török és tatár csapatok ellen Podóliában, Moldvában és Havasalföldön. E kevésbé ismert hadjáratok részletei szintén nagy mértékben emelik a forrás jelentőségét. A hadjáratok kudarcait a szerző igyekezett leplezni és figyelmen kívül hagyta a Sobieski uralkodásának végén egyre jobban elterjedő belső anarchiát is. A harmadik rész a király halálával és rövid jellemrajzával zárul. A kötet végén található függelékben szintén jelentős mennyiségű forrást sikerült megjelentetni. Találunk itt hadtudományi vonatkozású iratokat, polemizáló írásokat és számos Bécs második ostromára vonatkozó ostromlás- és erődítéstani glosszáriumot is, amelyek segítik a laikus olvasót a XVII. század végi speciális katonai terminológia megértésében. A kötet végén részletes bibliográfia és névmutató található. A hadjáratok földrajzi kiterjedésének követését segítő jó minőségű térképek is helyet kaptak a szövegben.

A könyv számos értéke és jelentősége mellett legyen szabad megemlékezni néhány hiányosságáról is. Néhány zavaró pontatlanság valószínűleg kiküszöbölhető lett volna a szöveg többszöri, alaposabb átolvasásával. A legkirívóbb példa, hogy nem egyértelmű a közölt forrásszöveg címének kérdése. Hol „mémoire”, hol pedig „mémoires” címen jelenik meg az eredeti forrás címe. A magyar olvasó számára különösen zavaró a magyar földrajzi nevek gyakori elírása és eltorzítása. Hasonló a helyzet a személynevek terén, ami szintén korrigálható lett volna a szerzőpáros kiváló magyar kapcsolatainak segítségével. E kisebb szépséghibáktól eltekintve, napjainkban igen öröndetesnek tekinthető e szép, magyar vonatkozásokban gazdag kötet franciaországi megjelentetése, amelyet ráadásul egy vidéki kiadó, a Lavauzelle vállalt magára, valószínűleg nem nyereségvágyból...

Tóth Ferenc